

AANWINSTEN IN BRONS

Tot de jongste aanwinsten van het Zuiderzeemuseum behoort een fraaie vijzel, in 1729 gegoten door Cyprianus Crans, die gedurende enkele jaren van zijn leven te Enkhuizen als klok- en geschutgieter werkte.

Het eens onontbeerlijke medium om „grove zaken te breken en tot stof te maken”, waarvan papyri en pentateuch reeds spreken, dat cultuur- en natuurvolken gelijkelijk diende en in de loop der eeuwen gestalte kreeg in hout, aardewerk, marmer en brons en daarbij een lange reeks van vormveranderingen doorliep, vindt ten leste een laatste heem in de musea, want het stampvat heeft geen praktisch nut meer nu alle ingrediënten voor pharmacie en keuken ready-made in doelmatige verpakking door de fabrieken worden afgeleverd. Of ze hebben als siervijzel een ereplaats behouden in de apotheken, dan wel een stee gevonden in hal of wooninterieur. En als sierstuk in winkel of huiskamer doet de bronzen vijzel het goed. Als nevenprodukt van de klokkengieterij hebben de klokgieters hun vijzels in een schone vorm met rijk décor en met vaak zinvolle spreuken in de friezen uitgevoerd.

Vijzels werden namelijk op dezelfde wijze gegoten als de klokken. Om een lemen, vuurvaste kern werd het model van de vijzel gevormd, waarop letterbeeld en relief in was werd aangebracht. Daar omheen werd dan, weer in leem, de mantel gemaakt en na drooggestookt te zijn, van de vorm opgetrokken. De „valse” vijzel werd daarna verwijderd, de mantel weer neergelaten en in het vacuum tussen kern en mantel de echte vijzel gegoten. Gemakshalve gebruikten de klokkengieters voor de versiering van hun vijzels dezelfde motieven, waarmede zij ook hun klokken sierden, fantasie-

ornamenren, ontleend aan het planten- en dierenrijk, aan allegorie en feeënwereld, aan mythologie en religie.

Het door het Zuiderzeemuseum verworven exemplaar is van het meer gedrongen cilindervormige type, naar boven en naar onder uitlopend, van binnen flauw gebogen en zich aan de top tot een kraag verwijdend. Tussen streng geprononceerde horizontale ringen aan de voer en om de flank zijn friezen gevat, waarvan de bovenste breder is en een omloop van putti met bloenvazen en hoorns van overvloed laat zien. De onderste fries is een lopende band van acanthusbladeren en ranken. Om de kraag windt zich het opschrift: „CYPRIANUS CRANS ENCHUSAE Ao. 1729” in latijnse kapitalen. De vijzel is 20,5 cm hoog en heeft aan de bovenrand een diameter van 26,3 cm.

Vijzel van Cyprianus Crans, gegoten in 1729.

Deze vijzel heeft terecht een plaats in het Zuiderzeemuseum gekregen, want de plaats waar hij ontstond, ligt op een goede kilometer afstand van het museum.

Als vele steden in de gouden eeuw, bezat ook Enkhuizen een geschut- en klokkengieterij, waarin vanaf 1613 tot 1777 verschillende gieters werkzaam waren. Daaronder tellen we de in Amsterdam geboren Jan Crans, die in 1714 te Enkhuizen woonachtig blijkt en in 1724 als 's Landsgeschutgieter te 's-Gravenhage aangesteld werd. Zijn zoon Cyprianus Crans, in 1703 te Amsterdam gedoopt, volgde zijn vader als klok- en geschutgieter te Enkhuizen op en hij werkte daar van 1727 tot 1733; in het daarop volgende jaar werd hij sradsklok- en geschutgieter te Amsterdam, in welke functie hij werkzaam bleef tot aan zijn dood in 1755.

Vijzel van Antoni Wilkes, gegoten in 1656.

De juist verworven vijzel stamt dus uit de eerste jaren van zijn werkzaamheid te Enkhuizen. We vinden deze vijzel nog niet vermeld in het zeer uitgebreide overzicht, dat Dr. D. A. Wittop Koning geeft van de hem bekende vijzelproduktie van Nederlandse en Belgische gieters in zijn boek over „Nederlandse vijzels”. Wel noemt hij twee vijzels, beide eveneens door Cyprianus Crans te Enkhuizen gegoren, maar in 1730, die, toen hij zijn boek schreef, nog eigendom waren van de Apotheek Bakker-de Wit te Enkhuizen, maar sindsdien door de familie de Wit aan de Vereniging „Oud Enkhuizen” geschonken werden; als bruikleen verblijven ze echter nog in de apothek, waar ze als siervijzels een ereplaats in de etalage gevonden hebben. De kleinste van dit tweetal heeft in de bovenfries dezelfde verbeelding van staande engeltjes met bloenvaas en hoorn des overvloeds, die ook aangetroffen wordt op de aanwinst van het Zuiderzeemuseum.

Het Zuiderzeemuseum bezit nog een tweede vijzel, die eveneens uit dezelfde gieterij afkomstig is; deze werd gegoten door Antoni Wilkes, die van 1655 tot 1663 in de gieterij te Enkhuizen werkte. Het randschrift, dat zich om de wijduitstaande kraag windt, luidt: ANTONI WILKES ME FECIT ANNO 1656. Onder de kraag is deze vijzel geheel glad. Alle versieringsmotieven ontbreken; alleen zijn er halverwege de flank en aan de voet enkele horizontale lijnen getrokken, die het geheel een eenvoudige schoonheid verlenen. De maten van deze vijzel zijn: hoogte 18,5 cm en diameter 24,5 cm.

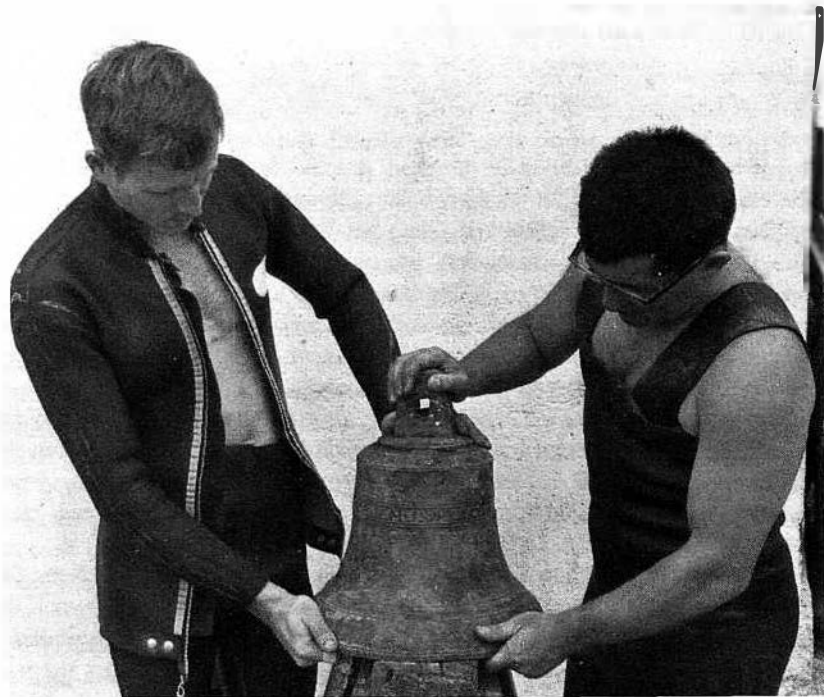
Het Zuiderzeemuseum is zo gelukkig geweest de hand te kunnen leggen op nog een ander werkstuk uit de Enkhuizer klokkengieterij, dat een zeer bijzondere geschiedenis heeft. In de zomer van 1965 werden door Engelse duikers, Mr. John Farr en Mr. Martin Tucker, werkzaamheden verricht op de bodem van het Engelse Kanaal bij Betty Head, Torbay, en zij troffen daar op 60 feet diepte een klok aan, die grotendeels onder kiezelstenen was bedolven. Het getij liep te sterk om de klok dadelijk uit te graven, maar zij merkten de ligplaats met een baken en zagen kans de klok later vanuit een motorboot met touwen naar de oppervlakte te brengen.

De bij dit artikel opgenomen foto toont de duikers met hun vondst. De klok heeft hoog op de flank een randschrift, dat vermeldt: I BORCHARDT FUDIT ENCHUSAE 1772 waaruit blijkt, dat we met een gietprodukt te doen hebben van Ioan Christian Borchardt. Deze gieter werkte eerst in Groningen van 1732 tot 1755. Hij is waarschijnlijk van duitse afkomst, want wij weten van Borchardts, die zich tijdens zijn verblijf alhier, vanuit Danzig en Osnabrück te Enkhuizen kwamen vestigen. In 1755 nam Ioan Christian de leiding van de Enkhuizer gieterij over in compagnonschap met een andere gieter, Jan Steen, en uit die tijd besaam er nog werkstukken met het opschrift: STEEN & BORCHARDT FUNDUNT ENCHUSAE. Die

samenwerking duurde tot 1762. In dat jaar zette Ioan Christian het bedrijf alleen voort tot hij op 9 juni 1777 stierf. Hij goot in die tijd zelfs een klokkenspel voor Sneek, dat echter in het begin van deze eeuw door een ander spel vervangen werd. Er zijn maar weinig klokken van na 1770 van hem bekend en tot die enkele behoort het gevonden en door het Zuidertseemuseum verworven exemplaar.

De diameter van deze klok is 37 cm en de hoogte 29 cm, terwijl het oog, waaraan ze wordt opgehangen, 10 cm meet.

Het zal wel altijd een vraag blijven hoe deze klok op de bodem van het Engelse Kanaal belandde. Waren er geen duidelijke aanwijzingen, dat de klok op de buitenzijde van de slagring aangeslagen werd, dan zou men denken met een scheepsbel te doen te hebben, die door een ongeluk of door een scheepstamp daar te water is geraakt. Behalve een anker zijn er echter in de nabijheid van de plaats, waar de klok gevonden werd, geen andere metalen objecten van een scheepsuusrusting ontdekt. Men moet dus wel

Mr. John Farr en Mr. Martin Tucker met de, door hen in het Kanaal gevonden, in 1772 te Enkhuizen gegoten, klok.

overhellen naar de mening, dat de klok als slagklok voor een uurwerk dienst heeft gedaan. De vinders zelf vermelden, dat op de top van Berry Head een oud fort staat en zij opperen de mogelijkheid, dat de klok vandaar omlaag geworpen is, maar zij stellen zelf de vraag of ze bij een val van 182 feet niet gebarsten zou zijn.

Hoe dit ook zij, het is buitengewoon interessant, dat deze in Enkhuizen gegoten klok, na een avontuurlijk verblijf van een paar eeuwen op de bodem van het kanaal, gaaf en wel is teruggekeerd naar de plaats van haar ontstaan. Om haar curieuse historie zal deze verzonken klok een zeldzaam stuk blijken in de rijke verzameling van het Zuiderzeemuseum.

S. Spoelstra